

Şahane Bir Mutsuzluk

Şahane Bir Mutsuzluk

Boris CYRULNIK

Mart 2023

978-605-70963-5-7

Monografi® | 006

Psikoloji | 001

ÖZGÜN İSMİ

Un merveilleux malheur

©Éditions Odile Jacob, 1999

ÇEVİRİ

Hasan Can UTKU

EDİTÖR

Begüm BERKMAN

YAYINEVİ EDİTÖRÜ

Esra KÖKKİLİÇ

SON OKUMA

Merve AKINCI ALMAZ

SAYFA TASARIMI

İlhan DÜZ

MATBAA

Melisa Matbaacılık

Sertifika No: 45099

Maltepe Mah.

Davutpaşa Çifttehavuzlar Yolu Sok.

Acar Sanayi Sitesi No: 16

Zeytinburnu 34010 İstanbul

Monografi Yayınları

Sertifika no: 43841

Aziz Mahmut Hüdayi Mah.

Hakimiyeti Milliye Cad. No: 58/64

Üsküdar 34672 İstanbul

Tel: 0.216 334 52 55

bilgi@monografiyayinlari.com

www.monografiyayinlari.com

www.twitter.com/monografiyay

www.instagram.com/monografiyayinlari

Eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek kaydıyla yapılacak kısa alıntılar dışında yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz, dağıtılamaz.

Boris CYRULNIK

Şahane Bir Mutsuzluk

Çeviri: Hasan Can UTKU

MONOGRAFİ

BORIS CYRULNIK

Fransız nörolog, psikiyatrist, psikanalist, davranış bilimci. Rus-Ukraynalı baba ve Polonyalı annesinin Fransa'ya göçünden kısa bir süre sonra, 26 Temmuz 1937'de Bordeaux'da doğdu. Ailesi, 1942'de Auschwitz'e yollanmadan önce onu Nazilerden korumak amacıyla yatılı bir okula yerleştirdi, ardından bir süre de aynı okuldan bir öğretmenin yanında kaldı. 1944'te bir baskından kaçıp ismini değiştirerek savaşın sonuna dek Fransız Direnişçiler'in arasında saklandı. Ailesi tehirden sağ çıkamadığı için teyzesi Dora tarafından büyütüldü. Daha sonra kendisini psikiyatrist olmaya bu travmatik deneyimin ittiğini belirtir.

Yüksek lisans eğitimini Paris'te Tıp Fakültesi'nde tamamlayarak psikiyatri alanında uzmanlaştı, ardından davranış bilimlerine yöneldi. Özel bir psikiyatrik kurum olan La Salvate'ta başhekimlik yaptı. 1979'da bu görevden ayrılarak 1991'e dek farklı disiplinlerden araştırmacıların yer aldığı bir araştırma grubu kurup başkanlık ettiği Toulon-La Seyne-sur-Mer Hastanesi'nde konsültasyonlarına devam etti. Aynı dönemde yarı zamanlı, serbest psikanalist olarak da çalıştı. 1995-1996 yılları arasında Toulon Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi'nde direktörlük yaptı. 1998'de Châteauevallon'un Ulusal Kültürel Yaratma ve Yayılma Merkezi'nin başkanlığına, 2005'te Annie-et-Charles-Corrin Ödülü'nün başkanlığına atandı.

İlk kitabı *Mémoire de singe et parole d'homme* 1983'te yayımlayan Cyrulnik altmışa yakın eser yazmıştır. Özellikle dayanıklılık (*résilience*) kavramını merkeze aldığı *Şahane Bir Mutsuzluk* ve *Çirkin Ördek Yavruları* büyük ilgi görmüştür. Zorluklar karşısında hayatta kalma, uyum sağlama ve hatta gelişme kapasitesi olarak tanımladığı dayanıklılık konusundaki çalışmalarıyla tanınan Cyrulnik, Aralık 2014'te Légion d'Honneur nişanı almıştır.

HASAN CAN UTKU

Oyun yazarı ve çevirmen. 26 Eylül 1978'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeki öğrenciliği sırasında üniversitenin tiyatro topluluğunda (GSÜTT) başladığı tiyatro çalışmalarını 2005 yılında aynı topluluktan arkadaşlarıyla birlikte kurdukları Tiyatro Öteki Hayatlar'da yazar ve yönetmen olarak sürdürdü. Yazdığı otuzun üzerinde oyun çeşitli profesyonel ve amatör topluluklarca sahnelendi. Bu oyunlarla Mitos-Boyut 1. Oyun Yazma Yarışması'nda başarı ödülünü, Afife Tiyatro Ödülleri kapsamında Cevat Fehmi Başkut En İyi Yazar ödülünü, Ekin Yazın Dostları ve Direklerarası Seyirci Ödülleri'nde Yılın En Başarılı Oyun Yazarı ödülünü ve Cevdet Kudret Edebiyat Ödülleri'nde mansiyon kazandı. Tiyatro çalışmalarının yanı sıra 2003 yılından beri profesyonel olarak Fransızca ve İngilizceden çeviri yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Giriş	• 1
Beklenmedik Umut	• 18
Melankolisiz Kara Güneşler	• 95
Sonuç	• 171
Notlar	• 177
Kaynakça	• 188

GİRİŞ

Hiç de düşündüğünüz gibi bir şey değil bu. Hiçbir mutsuzluk şahane değildir. Ama başımıza kötü bir durum geldiğinde ona boyun mu eğmemiz gerekir? Peki ya karşı koymayı istersek, elimizde hangi silahlar olacaktır?

*Mutsuzluklar karşısında zafer kazanan
çocukları görüp de sevindiğimiz yerde.*

Bu şaşkınlık yeni bir şey değildir. Başına gelen çok kötü şeylere karşı zafer kazanmayı bilip yine de kendine bir yaşam kurabilmiş çocuklara ezelden beri hayranlık duyarız. Ancak sorunu bu klasik biçimiyle ele alışımız bile, onu incelemeye başlamadan önce dahi sorunu nasıl yorumladığımızın bir göstergesidir. Bu çocuklar çok büyük “mutsuzluklar” yaşamalarına rağmen bunlar karşısında “zafer” kazandıklarından onlara “hayranlık” duyarız. Mutsuzluk bizde hayranlık uyandırmaya başlamıştır bile. Gözlemcinin zihninde zafer duygusunun oluşması içinse, incinen çocuğun kişisel öyküsünün birkaç bölümünü yazmayı tamamlamış olması gerekir, ki geçmişe dönüp baktığında ona karşı zafer kazandığının farkına varabilsin.

Çocuklukta çekilen güçlüklerle bir zafer anlamı yüklememiz çok daha sonra, anlayacak yaşa geldiğimizde mümkün olur. Yine de, daha o felaket anını yaşarken bile içinde acı ile umudun birbirine karıştığı bir duygu hissedilir. Yaralanma anında küçük çocuk içinden, “Bir gün bu dertten kurtulacağım, günün birinde öcümü

alacağım, onlara günlerini göstereceğim,” diye geçirir ve bu hayalin hazzı, gerçeğin verdiği acıya karıştığında çocuk acıya katlanabilir. Kimbilir, belki de bizzat işkencenin kendisi hayal kurma gereksinimini yüceltiyordur? “Çamurlu yollar, ruhani şafağı daha arzulanır, bir ülküye sahip olma gerekliliğini daha dayanıklı kılar.”¹

Mutsuzluk hiçbir zaman katıksız saflıkta değildir, mutluluk da öyle. Ancak yaşadığımız acıları anlattığımızda onları anlamlandırabiliriz; aradan uzun bir zaman geçtikten sonra mutsuzluğumuz nasıl olup da şahane bir şeye dönüştürdüğümüzün farkına varırız çünkü incinen her insan başkalaşır: “Felaketi bir sınava dönüştürmeyi öğrendim ben, biri insanın başını önüne eğmesine yol açarken, diğeri onu yeniden dimdik ayağa kaldırıyor,”² diye açıklıyor Catherine Enjolet.

Yaşadıkları belaların içinden çıkmayı başararak yetişkinliklerinde geçmişin yara izleri üzerine eğilen kişileri gözlemleme ve anlama biçimimizi düzenleyen iki sözcük vardır. Bizim onlara bakışımızı hazırlayan bu iki tuhaf sözcük, “dayanıklılık”* ve “oksimoron”dur.

Bir fizik terimi olan “dayanıklılık”, maddenin şok karşısındaki direnme gücü anlamına gelir. Ancak bu terim maddeye haddinden fazla önem atfeder. Aynı terim sosyal bilimlerde kullanılmaya başlandığındaysa, “normalde ciddi bir olumsuz sonuç yaratma riski taşıyan bir zorluk ya da gerginlik karşısında, toplumsal açıdan kabul edilebilir biçimde, kendini olumlu yönde geliştirerek yaşama ve başarılı olma yetisi”³ anlamını kazanmıştır.

Kaderin darbelerine rağmen nasıl insan olunur? Bu hayranlık verici sorgulama, çocukluğun unutulmuş diyarını yeniden keşfetmeye kalkıştığımız anda ortaya çıkıverir. *Kimsesiz Çocuk*⁴ romanının küçük kahramanı tatlı Rémi sorunu bütün açıklığıyla ortaya koyar: “Ben bulunmuş bir çocuğum. Ama ben de her çocuk gibi, bir annem olduğuna inanıyordum...” İki cilt sonra, çocukluğunu sokaklarda geçirmenin, emeğinin sömürülmesinin, dayanın,

* Fransızcası *résilience*, İngilizcesi *resilience* olan bu sözcüğün henüz Türkçe psikoloji literatüründe tam yerleşmiş bir karşılığı olmadığından çeviride yerine göre metanet, psikolojik esneklik ve dayanıklılık, toparlanabilme, elastikiyet gibi çeşitli karşılıklar kullanılacaktır. (e.n.)

hırsızlığın ve hastalığın ne olduğunu öğrenmesinin ardından Rémi nihayet Londra'da toplumsal açıdan kabul edilebilir bir yaşam sürebilme hakkına kavuşur; bu yaşamı da “tatlı sözler”den ve “sevme hakkı”ndan söz eden bir Napoliten bir şarkıyla sona erer. Bu türün ilkesi, sömürü içinde geçen çocukluğunun sefaletinden esinlenerek yazdıklarında kendi mutsuzluklarını ve zaferlerini işleyen Charles Dickens'inkiyle aynıdır. “Yaşamın en pis tortularının da [...] tıpkı en güzel çiçekleri kadar ahlaki amaçlara hizmet etmemesi [...] için hiçbir neden göremiyorum. Yaşam doğamızdaki [...] en kötü ve en iyi özelliklerin hepsini, onun en çirkin ve en güzel taraflarını bir arada barındırır.”⁵ İnsan Tolstoy'un *Çocukluk*'unu okurken sürekli Aragon'un dizesini anımsar: “İnsanlar böyle mi yaşıyor?”⁶ Maksim Gorki'nin *Çocukluğum*'unda⁷ yine aynı arketipin yolculuğu anlatılır: Birinci cilt: Perişanlık - *Çocukluğum* (1913–1914); İkinci cilt: Onarımla - *Ekmeğimi Kazanırken* (1915–1916); Üçüncü cilt: Zafer - *Benim Üniversitelerim* (1923). Bütün bu sevilen romanlar ortaya tek bir fikir çıkarır: Çektiğimiz acılar boş yere değildir, zafer her zaman mümkündür.

Bu tema temel bir gereksinim, çaresizler için yegâne bir umut olarak sürekli ele alınır: “Eğer ömrün boyunca inşa ettiğin her şeyin yıkıldığını görür/Ve tek kelime bile etmeden yeniden inşa etmeye koyulabilirsen.../Hiç öfkeye kapılmaksızın sağlam durmayı başarabilirsen.../Eğer hiç tedbirsizliğe düşmeden cesaretini koruyabilirsen.../Bozguna uğradıktan sonra zafere ulaşabilirsen.../İşte o zaman bir erkek olacaksın, oğlum” (R. Kipling).

Sürekli kötü davranılan kimsesiz çocuk kitabın sonunda umudu bulacaktır; babası, Folcoche'u nihayet susturduğunda Hervé Bazin huzura kavuşur; balta girmemiş, düşmansı bir ormanda büyüyen savunmasız çocuk Tarzan, sonunda korkunç vahşi hayvanların çok sevdiği bir lidere dönüşecektir; küçük birer memur olan Zorro ve Süpermen kötülere karşı zafer kazanıp adaleti sağlayacaktır; François Truffaut ve Jean-Luc Lahaye zorlu çocukluklarının gerçek öyküsünü anlatacaktır. *Zevk Şehri* romanında Dominique Lapierre,⁸ sokak çocuklarıyla ilgilenmiş herkesin tanıklık edebileceği, talih-sizlerin o şartırcı neşesini betimler.⁹

*İncinmiş çocuk bir romanın kahramanı
ya da bilimin konusu olduğunda*

Aslında tüm bu toplumsal peri masalları, sanayileşmiş bir uygarlığın içinde popüler romanın doğuşuna tanıklık eder. Kötü davranışların yüreğine umut tohumları ekerek şu fikri öne çıkarır: “Merhamet etmeyin, bizim gülüşümüz silahımızdır, umutsuzluktan daha güçlüyüz biz.”

20. yüzyılda uzmanlar beşiklerin çevresini kuşattı ve çocukları bilimin nesnesi haline getirdi. Her biri kendine çocuktan bir parça kesti. Çocuk doktorlarının ilgilendiği biyolojik çocuk ile psikologların ilgilendiği, toplumsal kurumlardaki çocuk kavramını hiçe sayan ve tarihsel çocuk kavramının büyük göreceliğine hayretle bakan simgesel çocuk arasında hiçbir benzerlik kalmadı.

İkinci Dünya Savaşı çocukların gözlemlenmesinde gerçek bir kültürel devrimdir. Anna Freud, Hampstead Çocuk Yuvası'na kabul ettiği zaman çok sorunlu olan çocukların bir kısmının sonradan, görünüşe göre, son derecede mutlu erişkinlere dönüştüğüne dikkat çeker.¹⁰ Françoise Dolto ise şunu tespit eder: “Ancak kimi insanlar yazgıları dolayısıyla ya da çocukluklarında yaşadıkları kimi kazalar sonucunda annelerinden veya ebeveynlerin ikisinden de yoksun kalmaktadır. Bu kimselerin gelişimleri de bütüncül bir aile yapısı içinde yetişmiş çocuklarınkı kadar sağlıklı olabilmektedir, farklı özellikler gösterebilir de aynı derecede sağlam olmaları mümkündür.”¹¹

1990'lardan itibaren ruhsal dayanıklılık sorunu koruyucu etkenlerin incelenmesi sorununa yönelmiştir.¹² Yaşamın kargaşası içinde çocuklar kimi savunma mekanizmaları geliştirir; bunlardan biri de benlik kavramını ikiye bölmek, toplumsal kabul gören ile daha gizli biçimde dolambaç ve şaşırtmacalarla kendini gösteren iki ayrı parçaya ayırmaktır. “Hakkınız var, ama yine de,” diye konuşur bölünmüş kişi.¹³ İnkâr sayesinde tehlikeli bir gerçekliği görmezden gelebilir ya da acı verici bir yarayı sıradanlaştırabilir: “Hayır, çok da önemli değil, felce uğratacak bir şey yok.” Gerçek üzücüyse düşler çok güzel görünür; zorlayıcı ilişkiler harcanarak şahane sığınaklar kurulur: “Düşlerimle baş başa kalabilmek için geceyi ipe çekiyorum.” Zihinselleştirme bizi kişisel yüzleşmeden kurtarır: “Sakin

olun, sizden söz etmiyorum. Ben genel olarak saldırgan kişileri kastediyorum..." Soyutlama bizi düşmanımıza egemen olmaya ya da ondan kaçınmaya yarayacak genel yasalar bulmaya zorlarken, tehlikenin ortadan kalkması zihinsel uyuşukluğa yol açar.

Ayrıca mizahın da durumları bambaşka bir şeye dönüştürme gücü vardır, ağır bir trajediyi hafif bir coşkunluğa çevirebilir: "Mizahın kıyılarında ben ölümün, yalanın, aşağılanmanın, yalnızlığın, gergin ve katlanılmaz bir hassasiyetin, görünüşlerin reddedilmesinin, saklanan bir sırrın, sonsuz bir mesafenin, haksızlığa karşı bir çığlığın olduğunu hissettim."¹⁴ François Billetdoux, mizah adına katlanılmaz bir hassasiyet ve ölümcül bir sırdan söz eden bu satırları yazarken, Roberto Benigni'nin *Hayat Güzeldir* (1998) filmi tanımladığını bilemezdi. Filmde yapılan, Auschwitz'in alaya alınması değil, tam tersine mizahın koruyucu işlevinin hangi bedele mal olduğuyla birlikte ortaya konmasıdır: Birinci perdede, saldırganın farkında olmaksızın komik duruma düştüğü bir şenlik havası içinde mizah ve neşe henüz iç içedir. İkinci perdede, kurbanlar mizah duyguları sayesinde katlanılmaz olana katlanabilme gücü bulur. Üçüncü perdedeyse, hayatta kalabilenler oyunu kazanır. "Gülmekten öldürür bu."¹⁵ Filmin bu son cümlesi bize savunma mekanizmalarının ikerikliğini gösterir: Bizi korur ama bedelini de öderiz.

Bizi gülmekten öldürenlerden bir diğeri de "ev hayvanında egonun bozulması" (*Arch. Psychiat. animal*, 1958, 66: 35-38) ya da "liyofilize edilmiş brokolilerde kannabinol bulunması" (*Bull. Trim. Lab. Pol. Judic.*, 1979, 158: 975-1007) gibi şeylerden söz eden Georges Perec'tir.¹⁶ Mizahıyla, sırf yönetmelikler gereği, insanları ruhsuzca öldüren iktidardaki gericiilerin soğukkanlı vahşetini alaya alır. *W ya da Bir Çocukluk Hatırası* romanındaki Olimpiyat Törenleri İdaresi'nin kurallar gereği yenilen sporcuların infazını örgütlediği gibi. "Yüz binlerce insanın gaz verilerek öldürüldüğü bir yerde sessiz sedasız yaşamaya hemen alışırınız. Bu bana hiç de ağır gelmiyordu,"¹⁷ diye tanıklık ediyor Auschwitz'deki deneylerin arkasındaki "yoldaşların en sempatiği" diye bilinen Doktor Mengele'nin asistanı Hans Münch.

Diktatörler halka mutluluk dayatsalar da halkın acıyla bir çeşit mücadele biçimi olan mizah duygusundan hiç hoşlanmaz: "Ekim

topluluğunun, Jacques Prévert'in ilk oyunu olan *La Bataille de Fontenoy*'unu [*Fontenoy Çarpışması*] sahnelemek üzere hazırlanması Stalin'de büyük öfke uyandırmıştı çünkü o, Sovyet halkı gibi mutlu bir halkın mizaha gerek duymayacağına inanıyordu.¹⁸ Çok şiddetli bir acı sözkonusuyken onu algılamaya mahkûm kalır, acıyı çekeriz. Ancak birazcık uzaklaşabildiğimizde, onu bir tiyatro gösterisine dönüştürebildiğimizde, mutsuzluğumuz katlanılır hale gelir; daha doğrusu mutsuzluğun anısı kahkahaya ya da sanat eserine dönüştürülmüş olur. Savaşın sonra, doğrudan tanıklıkları pek fazla dinleyen olmadığı halde Anne Frank'ın¹⁹ günlüğünün bu kadar büyük ilgi görmesi de bundandır. Çünkü bu tanıklıklar, insanı ne güldürüp ne de ağlattığından katlanılmaz niteliklerdi. İçlerinde yalnızca dehşet, düşünülmesi mümkün olmayan şeyler vardı. Kültür yüceltemediği şeyi yadsır: "Bana bakışınızı değiştirmeyi başarabilirsem kendim hakkında hissettiklerimi de değiştirebilirim." Bıçak sırtı bir savunma mekanizmasıdır bu, çünkü eğer felaketime sizleri güldürebiliyorsam, geçmişimin kurbanı olmaktan çıkıp onun efendisi haline geldiğimi kendime kanıtlayabilirim. "Gerçeklerin bu şekilde tecridi"²⁰ ile insan mutsuzluğunu nasıl temsil edeceğini kontrol altına alır, ruhu yaralı kişi bir anlatıcı kimliği kazanır: "Ben artık o eziyetleri çekmiş kişi değilim... Çektiği çilelerin anısını kabul edilebilir bir sanat eserine dönüştürmeyi başarabilmiş kimseyim."

Dayanıklılık kavramının, tüm terapistlerce saptanmış olmasına karşın bugüne dek hiç incelenmemesi, kültürümüzde felaketlerden sağ kurtulabilenlere hâlâ kuşkuyla yaklaşılması konusunda çok şey söyler. "Başkaları ölürken bunlar hayatta kalmayı başarmışsa saldırganla işbirliği yapmışlardır. Yalnızca kurbanlar masum olabilir." Nüansa yer bırakmayan böyle bir akıl yürütme herkesi şeytan ve melekten ibaret görür. İç dünyamızda zaman zaman tercihlerimizden nefret etmemize, en kötü düşmanlarımızda bile ufak da olsa insanlığa dair bir iz aramamıza yol açan ikircikliliği hiç hesaba katmaz.

Günümüzde büyük rağbet gören bağlanma kuramının yaratıcılarından John Bowlby, ömrünü ruhsal dayanıklılık üzerine çalışmaların başlatılmasını dileyerek tamamlamıştır. Kendisi, psikolojinin "yaşam ne kadar zorlaşırsa kişinin bunalıma girme ihtimali

de o kadar artar” şeklinde ve hiç de kesin olmayan *a priori* bir önerme üzerine inşa edildiğini öne sürüyordu.²¹ Yaşam ne kadar zorlaşırsa onu katlanması zor bulma ihtimalimiz de artacaktır. Ancak acı ve üzüntü, bunalım belirtisi değildir.

Dahası, hiç durmadan yaşlandığımızdan hep aynı kişi olarak kalmayız. Aynı olay, yaşamımızın hangi aşamasında başımıza geldiğine bağlı olarak, üzerimizde farklı etkiler gösterir. İnsanın, annesini altı aylıkken yitirmesi, boşluğa düşmesi, yerini hiçbir ikamenin dolduramayacağı bir duygusal hiçliğe gömülmesi demektir. Yaşamsal bir tehlikedir bu. Anneyi altı yaşındayken yitirmekse artık annesiz birine dönüşmek, bir anlamda “daha az çocuk” olmak demektir. Bu da ruhsal-duygusal bir tehlike, bir kimlik sorunu yaratır. Anneyi altmış yaşında yitirmekse er ya da geç, bir gün bu sınavla yüz yüze gelineceğinin fark edilmesi anlamına gelir. Buradaki tehlike metafiziksel niteliktedir. Bu travmaların hepsi, ruhsal gelişimin farklı duraklarında ortaya çıktığından birbirinden farklıdır.

Travmaların farklılığı, tarihçemizin bir yazgı olmadığını düşündürür.

Tarihçemiz bir yazgı değildir. Yazılan şey uzun süre kalıcı olmaz. Bugünün gerçeği yarın öyle olmayacaktır çünkü insana özgü belirle-nimcilikler hep kısa vadeli. Çektiğimiz sıkıntılar bizi başkalaşıma zorlar ve biz de her an yaşama biçimimizi değiştirmeyi umarız. İşte bu nedenle de erken yaşlarda yaşanan yoksunluk geçici bir zayıflığa neden olur; ilerideki toplumsal ve duygusal ilişkilerimiz bu zayıflığı onarabileceği gibi daha da ciddileştirebilir.

Bu anlamda ruhsal dayanıklılık, yaşamın belli bir noktasında kim olacağımızı zorunlu olarak çevresel, duygusal ve sözel ortamımızla örmemiz gereken doğal bir süreçtir. Bu ortamlarımızdan biri bile yetersiz kalırsa her şey yıkılacaktır. Bize tek bir tutunma noktası sunulursa yıkılanlar yeniden inşa edilecektir.

Travma henüz tazeyken, doğal olarak, yalnızca yarımızı görebiliriz. Dayanıklılıktan söz edebilmemiz için aradan uzun zaman geçmesi, nihayet onarılan yetişkinin çocukluğundaki parçalanmayı itiraf edebilecek hale gelmesi gerekir. Geçmişe dönük bir

yanılsamanın içinde yaşamaktayızdır; yalnızca görünürdekilerden, toplumsal onarımdan söz edebiliriz, her şeye karşın “başarmış” bu yetişkinin iç dünyasında neler olup bittiğini bilemeyiz.

Hiç kuşkusuz, sorunu ele alırken madalyonun bu iki yüzünü de göz önünde bulundurmalıyız. Dışarıdan bakıldığında dayanıklılığa sıkça rastlayışımız kurtuluşun mümkün olduğunu kanıttır. İçeriden bakıldığında gördüğümüz yapıysa, incinmiş kişinin içindeki bölünmeyi, bir arada bulunan cennet ve cehennemi, bıçak sırtında duran mutluluğu ortaya çıkaran bir tezattan ibarettir.

*I have, I am, I can*²² (sahibim, varım, yapabilirim) gibi iyimser bir ilkeyi kuşaktan kuşağa aktaran Anglosaksonlar, bu örgünün gizemini aydınlatılabilmek uğruna, ruhları incinmiş çocuklarla bir arada yaşayarak onların nelere dönüştüğünü gözlemlemeyi denediler. Hawaii yakınlarındaki Kawaii Adası'nda, ciddi bir ebeveyn ve toplum riski altındaki iki yüz çocuk düzenli olarak izlenmişti. İçlerinden yüz otuz kadarının aradan geçen onlarca yılda feci bir tıbbi, ruhsal-duygusal ve toplumsal evrim geçirmesiyle çevresel etkenlerin önemi doğrulandı. Ancak çocukluklarında yaşadıkları zor yıllara karşın sonunda neşeli ve mutlu, faydalı toplumsal bireylere dönüşen yetmiş kadarına ne olduğuyla ilgilenen hiç olmadı.

Amerikan Sosyal Hizmetleri'nin seçtiği on bir çocuk elli yıl boyunca izlenmiştir. Düzenli aralıklarla yapılan görüşmelerle çocukların fiziksel, ruhsal-duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimlerinin bir bilançosu çıkarılmıştır.²³ Gözlemin başında çocukların hepsi bozulmuş durumdadır. Ergenlik çağında, başta duygusal ve sosyal düzlemde olmak üzere hâlâ birtakım büyük riskler mevcuttur ama yine de çocukların çoğunda dayanıklılığın etmenlerinin olduğu saptanmıştır: İlişki kurma, yaratıcılık, mizah gibi konularda yetenekli olan kimileri bağımsızlık kazanmıştır. Ergenlik çağındaki bu gençlerden birkaçının, yaşadığı korkunç çocukluğa karşın etikle yakından ilgilenmesi, tekrarın bir yazgı olmadığını kanıtlar niteliktedir. Kırk beşine yaklaştığında bu on bir çocuktan sekizi gayet mutlu birer yetişkin olmuştur. Başarısız olan üçüye, en büyük saldırılara maruz kalanlar değil, sonradan en fazla yalıtılmış olan, en az çevre desteği görenlerdir.

Son on ya da yirmi yılda giderek artan çalışmalar, zorlu çocukluklardan sıyrılıp kurtulabilmenin mümkün olduğuna tanıklık etmiş alan çalışanlarının, çocuğun çevresinde gelişimine destek verecek kişiler bulunduğu geleceğin daha az karanlık olacağı yönündeki izlenimlerini doğrular niteliktedir.²⁴

Koruyucu ailelerin yanına yerleştirilmiş altmış kadar çocuğun yirmi beş yaşına gelinceye kadarki gelişimleri gözlemlenmiştir.²⁵ Bunların yarısından fazlası gayet iyi bir evrim geçirmiştir: Sağlıkları yerindedir, işlerinde mutludurlar, eşleriyle dengeli bir yaşamları ve mutlu çocukları vardır. %12'si de iyi kötü mutlu biçimde yaşamını sürdürebilmektedir. %32'sinin tıbbi, ruhsal-duygusal ya da sosyal sorunları olduğu görülmüştür. Bu küçük örneklemin gelişiminin, gençlerinin %23'ünün fiziksel, psikolojik ya da sosyal sorunlar yaşadığı toplumun tamamına kıyasla biraz daha zor olduğu söylenebilir. Yani fırtınalı bir çocukluk geçirmiş olmak elbette ki işleri zorlaştırır ancak ortada toplumsal söylemimizin bugün bize dayattığı gibi kuşakları aşan büyük bir trajedi bulunduğu da kolay kolay söylenemez.²⁶

Araştırmacılar şimdiye dek karşı konulmaz hasarları aydınlattı.

Şimdi sıra onarım sürecini aramak için yola çıkmakta.

Konumuzun ilginç yanı şudur ki zorlu çocukluklarını geride bırakabilmeyi başaran kişilerin neredeyse tamamı, çok kısa sürede bir “yaşam kuramı” geliştirmiş ve bu sayede düş kurarak zihinselleştirmeyi birleştirebilmiştir. Dayanıklılığa sahip çocukların hemen hemen hepsi iki soruya yanıt vermek zorunda kalmıştır. “Neden bunca acı çekmek zorundayım?” sorusu onları zihinselleştirme sürecine itmiştir. “Her şeye karşın mutlu olabilmek için ne yapmalıyım?” sorusuysa onları hayal kurmaya yöneltmiştir. Dayanıklı olabilmek için böylesi bir iç kararlılığa sahip çocuklara yardım eli uzatıldığında geleceklerinin hiç de kötü olmadığı görülür.

Sonunda en çok acı çeken yetişkinlere dönüşen çocuklar akıl hastalarının, çocuklarına kötü davranan ebeveynlerin çocukları arasından, belki de çok küçük yaşta itibaren kendilerini incitmiş olan yetişkinlerin sorumluluklarını üstlendikleri için kendilerine

sevgi verecek ikameler bulamamış olanlardır. Bu, kurtuluş zaten olanaksız demek değildir, yalnızca kendi iç dünyaları ile dışarıdaki dünyayı birlikte örme sürecinde bir şeylerin ters gittiğini doğrular.

Tekrar, bir zorunluluk değildir. Ancak kültür bu çocukların belli bir yazgıya boyun eğdiğine inanarak onları kendi üzücü akıbetleriyle baş başa bıraktığında ve dolayısıyla kehanetini gerçek kılmak için çalıştığında, tekrarlama ihtimali daha yüksek olacaktır. Dahası bu kendini gerçekleştiren kehanete gerekçe veren istatistikler de üç büyük hatanın sonucu olarak belirir.

Bu hatalardan ilki, uzmanların yalnızca çocukluklarındaki kötü davranışları tekrar eden bireylerle ilgilenmesidir. Dayanıklılık gösterenler yaralarıyla kendi kendine başa çıktığı için sosyal hizmetler sisteminin dışında kalır ve gözden geçirilirlar. Uzmanların konu hakkındaki yanılığları tamamen samimidir çünkü onlar çocukluk-taki zorlukları aşabilmeyi başaranlarla yalnızca iş ortamı dışında karşılaşır ve böyle durumlarda da bu konulardan pek söz edilmez.

İkinci hata, karşılıklılığın doğru olmamasıdır. Çocuklarına kötü davranan ebeveynlerin genellikle çocukluklarında kötü davranılan kişilerden çıktığı doğruysa da bu, kötü davranılmış tüm çocukların ileride kötü davranan ebeveynlere dönüşeceği anlamına gelmez.²⁷

Bu çalışmalar sonunda elde edilen değerlerin farklılıklar göstermesi bir tutarsızlığın değil, tam tersine, incinmiş çocukluklardan çıkan kişilerin neye dönüşeceğinin içinde buldukları çevrenin örgütlenmesiyle yakından ilgili olduğunun kanıtıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, terk edilmiş çocuklar çocuk sahibi olduklarında sosyokültürel gelişimleri iyi değildiyse, çoğunlukla terk edışı tekrarlıyor ve tıpkı kendilerine yapıldığı gibi çocuklarını terk ediyorlardı. Sosyokültürel bir felaket yaşandığında, kendi geçmişlerinden dolayı akıllarına hemen çocuklarını terk etme fikri geliyordu. Ancak 1980'lerden sonra çocuk terk etmenin tekrarı neredeyse tamamen ortadan kalktı çünkü artık bu kimselerin çevresinde daha fazla toplumsal kurum ve sevgi veren kuruluş bulunuyordu.

Üçüncü hataysa iç dünya ile dış dünyayı birbirinden çok fazla ayırarak sonunda bir insanın kendi bağlamından uzaklaşabileceğine inanmamızdır. Oysa eğer bir olay kişinin belleğinde yer

etmişse bu, çevresindekilerin duygusal tepkileri ya da kültürün o olaya atfettiği önem yüzündendir. Aynı davranış senaryosu farklı bir toplumsal bağlam içinde tam tersi yönde de gelişebilmektedir: Uyuşturucu satmak toplumsallaşmış kişilerin gözünde suç olarak algılanırken, toplumsal açıdan aşağılanmış bireylereyse bir başkaldırma, onarım ve hatta dayanıklılık biçimi olarak görünebilmektedir. Toplumsal ve kültürel anlamda sefaletin hüküm sürdüğü mahallelerde çocuklar sürekli aşağılanır. Bu çocuklar, ebeveynleri eğitimlerini çoğu zaman fazla önemsemediğinden ya da belki de para kazanabilmek için bütün gece çalışmak zorundan kaldığından, okulda kötü öğrenciler olurlar. Güçsüzlükleri nedeniyle şiddetin yaygın olduğu sokaklarda sıklıkla dayakla, tehditlerle karşılaşır. Üstelik toplum da onları içine almaz; işsiz bırakarak sürekli, başarısızlıklarının altını çizer ve derken günün birinde bir torbacı onlara bir gecede tüm saygınlıklarını geri alabilecek kadar para kazanmanın yolunu öğretir. Onlar da ertesi günden itibaren ebeveynlerine para götürmeye, o güne dek kendilerini ezen kişilere üstünlük kurmaya başlarlar.²⁸ Yaşadıkları toplumsal ve kültürel serüvenin ortasında bu çocuklar suç sayesinde dayanıklı hale gelir. Ailelerini onarmak yoluyla kendilerini onarır, suçlu olmak sayesinde saygınlık kazanırlar. Bu vahşi senaryo Bogota ya da Saõ Paolo sokaklarında yaşayan çocuklar arasında çok yaygındır. Suça bulaşmayı reddeden küçük bir oğlan çocuğunun ortadan kaldırılma ihtimali çok yüksektir. İçinde buldukları bağlamın böylesine büyük değer verdiği bu tür yeteneğe sahip çocuklar öyle başarılı olur ki geniş arsalar satın alır, özel ordular kurar, kendi çocuklarını en pahalı okullara göndererek mükemmel bir eğitim aldırırlar. Bu çocukların uğradığı toplumsal istismar kendini hiçbir zaman tekrarlamaz çünkü onların çocukları hiç uyuşturucu kullanmaz; böyle bir bağlamda babalarının suçlu olması onlar için daha çok toplumsal bir şanstır.

Gerçekte, dayanıklılığın örülmesinde incelenmesi gereken bin tane belirleyici etken vardır ve bunlardan bir kısmı daha etkili ve kolay erişilebilirdir. Benlik duygusunun örülmesi, dayanıklılığa yatkınlıkta başlıca etkenlerden biri olarak belirir. Bu duygu, fiziksel olarak hissedilebilen ve kökenini toplumsal temsilden alan bir

duyumdur: Bir çocuğa “piç” diyerek hakaret etmek, o çocukta, onu bir prensin oğlu olarak görmekle aynı duyguyu uyandırmaz. Bu da bir çocuğun hissettiği ve davranışlarıyla da dışavurduğu duyguyu, çevresindeki toplumsal söylem yoluyla edindiği anlamına gelir.

Bugün İsrail’de soykırımdan sağ kurtulmuş, altmış beşlerinde iki yüz bin kişi yaşıyor.²⁹ Bunların %28’i kamplardan kurtulanlar, %58’i gizlenenler ve yaklaşık %10’u da çok genç olmasına karşın direniş mücadelesinde savaşımlardır. Savaşın sonraki dönemde, silahlı direnişe katılanların dışında kalan çocukların hepsinin en az birkaç yıl boyunca çökkün bir ruh halinde olduğu görülmüştür.

Bu verileri yorumlamak pek kolay değildir. Bu çocuklar zaten diğerlerinden daha dayanıklı oldukları için mi direnişçi olmuştu? Direnişçiler arasında çok sıkı olduğu bilinen aidiyet duygusu mu onları çöküntüden korumuştur? Yoksa savaş sonrası yıllarda içlerinin derinliklerinde oluşturdukları anlatı, yarattıkları anlatıcı kimliği, “Ben daha sekiz yaşındayken Alman ordusuna kafa tutmuş biriyim” duygusu onlara kurbandan çok kahramana yakın bir benlik duygusu mu vermişti? Eğer dayanıklılık gerçekten de farklı unsurlardan örülerek elde edilen bir şeye bu etkenlerin hepsi de birbirine bağlı olmalıdır. Ancak yaşamın belli bir aşamasında büyük değer taşıyan bir şey, başka aşamasında aynı etkiyi yaratmayabilir. En yoğun savaş sonrası çöküntüsünün yaklaşık beş yaşındayken esir alınmış çocuklarda görülmesi hiç de şaşırtıcı değildir; ancak yetişkinlikte toplumsal ve ailevi düzeyde en başarılı olanlar da yine bu alt gruptaki çocuklardır. Silahlı direnişçi çocukların oluşturduğu alt grup, çöküntü belirtileri göstermemiştir. Fakat bu küçük kahramanlar yetişkin olduklarında ortalama bir toplumsal mevkiyle, kolay huzur bulabildiğinden kendilerini mutlu edebilecek kadarıyla yetinmişlerdir. Öte yandan, esir alınan çocuklar, kamplarda edindikleri çok derin yaraları aşmayı istediklerinde aile yaşamlarında ve toplumsal serüvenlerinde mutlak başarı elde etme gereği duymuşlardır. Savaş sonrasında yaşadıkları çöküntü onları toplumsal başarı ve aile mutluluğu konularına fazlasıyla yatırım yapmaya sürüklemiştir. Çöküntü onları mutluluğu aramak zorunda bırakmıştır! Dayanıklılığın bedeli bu oksimoronda yatar.